

ci principu genderové rovnosti do všech politik a programů, organizací a jejich kultur. Jde tedy o snahu zapojit genderově specifickou perspektivu do rozhodovacích procesů určité organizace a podpořit tak reálnou genderovou rovnost. Jedná se o kontroverzní koncepci jednak vzhledem k akademickým neshodám ohledně definice a cílů této koncepce, ale také pro problematický předpoklad existence všeobecného souhlasu se zavedením tohoto principu ignorujícího případnou kritiku. Blíže k vymezení, vývoji a diskusi o povaze konceptu viz např. Červinková 2003. Tento koncept je někdy vnímán jako samoúčelný nástroj, který se změnil v soustavu technokratických opatření a jenž se skutečnými ženami a jejich potřebami nemá nic společného (srov. Verloo 2005).

8 K české situaci viz <http://www.feminismus.cz/ebooks/platforma/index.html>.

9 Obdobně problematický je způsob, jakým uchopili princip zplnomocnění žen klíčové instituce jako OSN; Aithal poznamenává, že ženy jsou často v projektech prezentovány primárně jako chudé a negramotné s tím, že je potřeba je poučit a posílit pomocí inovativních reprodukčních technologií (Aithal 1999: 3).

10 Pro ilustraci viz např. studie shrnující výsledky workshopu Women, Development and Empowerment, kde jsou hodnoceny různé projekty na zplnomocnění žen v oblasti Pacifiku (Griffen 1989). Více k informačním technologiím jako nástroji pro zplnomocnění žen v rozvojových zemích a k roli informací a médií studie Esther Batiri Williams „Why so silent? Empowering women in a wired world.“ (Williams 1999).

11 Více informací ke konkrétním orgánům OSN zabývajícím se genderovou tematikou na <http://www.un.org/womenwatch>.

12 Více k programům EU pro genderovou rovnost viz http://ec.europa.eu/employment_social/emplweb/gender_equality/index_en.cfm.

Lenka Veselá je od letošního roku externí doktorandkou programu sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde se zabývá současnými feministickými teoriemi. Kromě toho také pracuje v oblasti kvalitativního výzkumu trhu.

ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA PROŽENSKY ORIENTOVANÝCH NEZISKOVÝCH ORGANIZACÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ / JANA CHALOUPKOVÁ

Cílem tohoto článku je podat základní přehled o neziskových organizacích, které se v České republice zaměřují na prosazování rovných příležitostí mužů a žen a na podporu žen. Aktivitu, které se zaměřují na podporu žen, zlepšení jejich postavení a prosazování genderové rovnosti, můžeme souhrnně označit jako prožensky orientované¹. Mezi prožensky orientované neziskové organizace lze zařadit: 1. organizace, které poskytují ženám profesionální pomoc nejrůznějšího typu (např. právní, ekonomickou, sociální); 2. svépomocná sdružení žen; 3. organizace zaměřující se na prosazování ženských práv a genderové rovnosti. Některé z těchto organizací se soustřeďují výhradně na ženskou, popř. genderovou problematiku, jiné vytvářejí projekty na podporu žen v rámci svého širšího tematického zaměření (např. v rámci zaměření na lidská práva, na podporu menšin nebo na pomoc skupinám sociálně znevýhodněných občanů). Některé z nich přitom mohou samy přijímat označení ženské organizace, popřípadě se vnímat jako organizace feministická.

Zdroje informací o prožensky orientovaných organizacích a projektech

Tento článek čerpá z analýz a datové základny dvou výzkumných projektů² realizovaných oddělením Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR v letech 2003–2006, které si kladly za cíl zmapovat veřejné aktivity zaměřující

se na podporu žen a genderové rovnosti. Ve snaze postihnout proženské aktivity v nejširším smyslu se vedle *ženských neziskových organizací a občanských skupin* (tj. organizací, na něž můžeme najít odkaz v adresářích ženských organizací) výzkumný tým rozhodl zaměřit i na proženské aktivity v širším smyslu – tj. aktivity, jejichž primárním cílem není prosazovat práva žen, ale které se zaměřují alespoň v části svých aktivit na podporu žen či podporu rovných příležitostí mužů a žen (dále je budu označovat jako *další proženské neziskové organizace*).

Základním zdrojem informací o ženských organizacích fungujících v České republice jsou adresáře, které sestavují samy ženské organizace, především Gender Studies, o. p. s.³ Seznam neziskových organizací působících v oblasti rovnosti mužů a žen, obsahově se překrývající s předchozím, zveřejňuje na svých internetových stránkách i Ministerstvo práce a sociálních věcí.⁴ Informace o dalších neziskových organizacích, které mají projekty na podporu žen a genderové rovnosti, můžeme najít v databázi Informačního centra neziskových organizací (ICN).⁵

V druhé části článku se zaměřím na podrobnější představení charakteru prožensky orientovaných neziskových organizací a projektů. V této části vycházím z analýzy polostrukturovaných rozhovorů, které byly provedeny v rámci výše uvedených projektů s představitelkami a představiteli 19 českých ženských neziskových organizací a pěti

neformálních ženských občanských skupin, které byly vybrány z výše uvedených seznamů českých ženských organizací, a devíti neziskových organizací, které realizují alespoň jeden projekt zaměřující se na problematiku genderové rovnosti.⁶

Přehled tematického zaměření proženských organizací

Přehled tematického zaměření ženských organizací

Ženská sdružení a organizace začaly po násilném přerušení komunistickým režimem, kdy existovala jediná oficiální ženská organizace – Československý svaz žen, vznikat vzápětí po roce 1989. Koncem roku 1990 bylo v České republice registrováno 27 ženských sdružení (Marksová-Tominová 2004: 107) a již v polovině 90. let se počet ženských neziskových organizací pohyboval kolem sedmdesáti. I když v současné době funguje jen přibližně třetina ze sdružení, které vznikly v první polovině 90. let, celkový počet neziskových organizací evidovaných v databázích českých ženských neziskových organizací se od poloviny 90. let do současnosti výrazně nezměnil (Hašková, Křížková 2006: 84–85). Z hlediska tematického zaměření můžeme rozlišit sedm základních problémových oblastí, na které se české ženské organizace soustředí: 1. problematika zdraví žen a zdravotnictví; 2. problematika násilí na ženách a obchodu s ženami; 3. problematika minoritních skupin žen (sexuální menšiny, ženy z etnických menšin); 4. problematika rodiny a prosazování rovných příležitostí osob pečujících o děti; 5. oblast práce a profese; 6. ochrana životního prostředí; 7. problematika postavení žen ve společnosti a genderové rovnosti.⁷

1. Zdraví a zdravotnictví. Organizace zaměřující se na otázky zdraví žen se zabývají třemi problémovými okruhy: 1. prosazováním reprodukčních práv a hájením práv žen v oblasti porodnictví; 2. pomocí ženám postiženým nádorovým onemocněním; 3. pomocí ženám a dívkám trpícím poruchami příjmu potravy.

2. Násilí na ženách a obchod s ženami. Významným problémem, na který poukazuje řada ženských neziskových organizací, je násilí na ženách (domácí násilí, sexuální zneužívání, obchod se ženami). Další sdružení poskytují sociální pomoc ženám, které provozují prostituci.

3. Podpora minoritních skupin žen. Další skupinu ženských organizací tvoří sdružení podporující minoritní skupiny žen (např. sdružení lesbicky orientovaných žen a dalších sexuálních menšin). I když otázky postavení žen z etnických menšin v České republice stojí spíše stranou zájmu českých ženských neziskových organizací, existuje několik projektů, které se zaměřují na pomoc a podporu romských žen. Směřují především do oblasti vzdělávání a zvyšování možností uplatnění romských žen na trhu práce.

4. Problematika rodiny a prosazování rovných příležitostí osob pečujících o děti. Do této kategorie můžeme zařadit sdružení, která si kladou za cíl zastupovat problémy rodin s dětmi, problémy rodičů samoživitelů apod. Jak ukáže analýza v druhé části, téma rodiny a rovných příleži-

tí rodičů se protíná s většinou z dalších uvedených tematických kategorií.

5. Profesionální rozvoj žen a rovné příležitosti na pracovním trhu. Aktivita podporující profesionální rozvoj a vzdělávání žen a prosazování rovných příležitostí na trhu práce se zaměřují zejména: 1. na podporu malého a středního podnikání žen a rozvoj manažerských aktivit žen; 2. na podporu profesního rozvoje žen ve vysokých pozicích v různých oblastech společenského života (např. v podnikání, politice, neziskovém sektoru, umění); 3. na podporu profesního rozvoje žen v oblasti vědy a výzkumu. Nepříliš rozšířené je sdružování žen v rámci profesních oborů. Výjimku tvoří sdružení podnikatelek a manažerek a profesní organizace porodních asistentek.

6. Problematika ochrany životního prostředí. Ženské organizace zaměřující se na ochranu životního prostředí spojují úsilí o ochranu životního prostředí s důrazem na vytváření příznivého prostředí pro výchovu dětí, popřípadě s ekofeminismem a s úsilím o prosazování „ženských“ hodnot ve sféře veřejné. Otázkám ženských práv a rovných příležitostí mužů a žen, především v rovině vzdělávací a osvětové, se věnují i další subjekty environmentálního hnutí.

7. Postavení žen ve společnosti obecně. Organizace zabývající se rovnými příležitostmi a postavením žen ve společnosti obecně se věnují: 1. výzkumu a zvyšování informovanosti odborné i široké veřejnosti o rovných příležitostech mužů a žen; 2. koordinaci ženských aktivit (např. konzultační a kontaktní centra). Do této kategorie můžeme zařadit i zastřešující ženské organizace a ženské organizace působící při politických stranách či církvích (Levicové kluby žen, Sociálně demokratické ženy, Komise žen při Ekumenické radě církví). Teprve v posledních letech vznikají specializované neziskové organizace, které se zaměřují na problematiku postavení žen v politice⁸.

Další proženské organizace a projekty

Kromě organizací, které jsou zařazovány mezi ženské – vycházíme-li z dostupných adresářů a databází ženských neziskových organizací a občanských skupin, je relevantní sledovat i další neziskové organizace, které vytvářejí programy pro ženy a na podporu genderové rovnosti v rámci svého širšího zaměření. Analýza záznamů v databázi ICN⁹ provedená v roce 2003 ukázala, že další projekty zaměřené na ženy nebo na problematiku genderové rovnosti se formují: 1. v rámci neziskových organizací, které se zaměřují na hájení lidských práv, multikulturní vzdělávání apod.; 2. v rámci organizací zaměřujících se na pomoc sociálně znevýhodněným občanům; 3. v rámci zaměření na rozvoj občanské společnosti (finanční podpora ženských organizací či projektů); 4. v rámci organizací soustředících se na podporu rodin a péče o děti.

Konkrétně se tyto projekty zaměřují: 1. na rozvoj lidských zdrojů a vyrovnávání příležitostí na trhu práce (např. rekvalifikační programy pro ženy po mateřské dovolené, ženy žijící na venkově); 2. na monitorování dodržování lidských práv a podporu menšin (např. v rámci těchto aktivit

se zformovalo i několik projektů zaměřených na podporu romských žen); 3. na sociální pomoc sociálně ohroženým skupinám v konkrétních lokalitách (např. pomoc ženám provozujícím prostituci a drogově závislým ženám).

Významnou skupinu tvoří neziskové organizace, jejichž činnost se zaměřuje na rodinu. Největší zastoupení mezi nimi mají svépomocné kluby rodičů (převážně žen na mateřské/rodičovské dovolené), tzv. mateřská (rodičovská) centra, kterých funguje v České republice více než 160.¹⁰ Mateřská centra poskytují rodičům předškolních dětí možnost setkávání a výměny zkušeností, odborné přednášky a další služby (např. burzy dětského oblečení a hraček), dětem nabízejí možnost kontaktů s vrstevníky a alternativu ke kolektivním předškolním zařízením. Některá mateřská centra navíc pořádají i vzdělávací kurzy usnadňující návrat na pracovní trh po skončení rodičovské dovolené. Celkově však spíše převládá orientace na programy určené pro děti. Provoz mateřských center je zpravidla podporován místní samosprávou, popřípadě církevními organizacemi.

Další neziskové organizace, které se zaměřují na podporu rodin, jsou často zřizované církvemi a soustředí se zejména: 1. na pomoc ženám v krizové situaci (poradny pro těhotné ženy v nouzi, azylové domy pro ženy a domovy pro matky s dětmi); 2. na pomoc sociálně znevýhodněným rodinám (např. sociálně slabým rodinám, neúplným rodinám).

Témata a charakter činnosti prožensky orientovaných neziskových organizací

Analýza anotací umožňuje jen základní rozlišení témat, na které se prožensky orientované organizace zaměřují. Mnohé z nich se nevěnují jen jednomu problému či úzce vymezené problematice, ale zabývají se širokým spektrem problémů dotýkajících se rovných příležitostí a postavení žen ve společnosti obecně a teprve v průběhu své činnosti své zaměření konkretizují v jednotlivých projektech. Plastičtější obraz nejen o širší tematického zaměření, ale i o tom, k jakým změnám v zaměření proženských organizací a projektů došlo v průběhu 90. let, můžeme získat z analýzy rozhovorů s představitelkami a představiteli 33 prožensky orientovaných organizací/neformálních skupin. Mezi sledovanými organizacemi jsou nejčastěji zastoupena občanská sdružení a méně často obecně prospěšné společnosti. Projekty zaměřující se na podporu žen, zejména na pomoc ženám v tísní, vznikají i v rámci církevních organizací. Tématu rovných příležitostí mužů a žen se v rámci svého širšího působení věnují i některé nadace zaměřené na rozvoj občanské společnosti a pobočky mezinárodních asociací (např. asociace obchodních a průmyslových komor). Některé ze sledovaných organizací nemají právní subjektivitu (fakticky vzato se nejedná o neziskové organizace) a fungují jako neformální skupiny nebo projekty pod záštitou jiných institucí.

Projekty zaměřené na podporu žen či prosazování genderové rovnosti můžeme charakterizovat na základě dvou hledisek. Prvním hlediskem je tematické zaměření. Dalším hlediskem je to, jaký repertoár činností při sledování svých

cílů užívají. Jednotlivé prožensky orientované neziskové organizace se liší tím, do jaké míry se snaží obracet na širší veřejnost a do jaké míry se snaží ovlivňovat rozhodovací mechanismy. Jejich aktivity se mohou na jedné straně soustředit zejména na poskytování služeb svým členům nebo širší veřejnosti (servisní funkce), na druhé straně mohou hlavní náplň jejich činnosti tvořit mobilizační aktivity, artikulace problémů a úsilí prosazovat jejich řešení (participační funkce). Většina organizací, které vznikly primárně za účelem pomoci konkrétním skupinám žen (např. ženám postiženým rakovinou nebo ženám, které se staly oběťmi násilí), se snaží vedle poskytování sociálního poradenství působit i v oblasti prevence a vzdělávání. Šíří aktivit a jejich vzájemnou provázanost dokumentuje citát z rozhovoru s představitelkou sdružení pomáhajícího obětem obchodu s ženami:

„Těžko říct, jestli se dá říct pořadí, ale základ je právě poskytování přímé pomoci těm obchodovaným ženám. To je zdroj nějakého poznání a informací. Pokud víme, co se s těmi ženami děje a co potřebují, tak na základě toho můžeme vytvářet preventivní kampaně, které také mají obrovský smysl. A v neposlední řadě, když vidíme, co zásadně nefunguje a v čem česká legislativa vlastně znemožňuje těm obchodovaným ženám at' už dosáhnout na pomoc, a nebo potom se nějak integrovat, tak to jsou věci, které pak používáme v těch našich politických kampaních při práci s politiky.“

Do širších participačních aktivit (např. kampaní, připomínkování zákonů, lobbování) se kromě zastřešujících organizací a organizací zaměřujících se na postavení žen obecně, výrazněji zapojují především sdružení upozorňující na problematiku domácího násilí a ženské organizace prosazující práva žen ve zdravotnictví. Další organizace, které samy nemají projekty, kterými by se snažily oslovovat širší veřejnost či státní instituce, se do podpory prosazování změn na nejrůznějších úrovních zapojují prostřednictvím členství v Asociaci pro rovné příležitosti nebo podporou tematických kampaní, jako v případě kampaně proti domácímu násilí:

„Naše organizace asi přímo nebude vyvíjet nějaký tlak, spíš my jsme, spolupracujeme s organizacemi, které prostě nějakým způsobem v této oblasti pracují a iniciují legislativní změny, takže spíš jsme v takové komunikaci vzájemné s těmi organizacemi.“ (Zástupce organizace pomáhající obětem domácího násilí).

Souhrnně můžeme říci, že nejvíce pozornosti věnují české proženské neziskové organizace problematice násilí na ženách a problematice rovných příležitostí na trhu práce a otázkám harmonizace rodinného a profesního života. V těchto otázkách lze sledovat i největší snahy o prohlubování spolupráce a koordinaci projektů mezi jednotlivými organizacemi.

Významným faktorem, který ovlivňuje posun tematického zaměření, jsou změny dostupných zdrojů financování. Zatímco v první polovině 90. let byla činnost mnoha ženských organizací financována na průběžné bázi zahraničními nadacemi, v druhé polovině 90. let se ženské organiza-

ce stávají více závislé na grantových projektech, které jsou časově a tematicky limitované a vyžadují větší profesionální kapacity ze strany žadatelů (Hašková 2005a, b; Hašková, Křížková 2006). Významným zdrojem financování se stal po vstupu ČR do Evropské unie Evropský strukturální fond, jehož prioritou je především rozvoj uplatnění znevýhodněných skupin na trhu práce a prosazování rovných příležitostí na trhu práce včetně problematiky slaďování rodinného a pracovního života, což se odráží i v posunu zaměření mnoha ženských organizací (Králiková, Sokačová 2006).¹¹

Problematika postavení žen na trhu práce a skloubení rodiny a práce je předmětem zájmu jak ženských organizací s „širším zaměřením“, například Českého svazu žen či Gender Studies, o. p. s., tak újeji zaměřených ženských profesních organizací (např. Asociace podnikatelek a manažerek) a nově i dalších neziskových organizací. Na problematiku diskriminace na trhu práce upozorňují i organizace zabývající se monitorováním lidských práv a problematikou pracovních podmínek. Řada rekvalifikačních programů zaměřených na konkrétní skupiny žen (např. na ženy na mateřské a rodičovské dovolené, starší ženy, ženy na venkově, rómské ženy, nezletilé matky) vzniká v rámci organizací, které se zaměřují na rozvoj lidských zdrojů a podporu uplatnění znevýhodněných skupin občanů na trhu práce.

Protože se změnily možnosti financování, musí mnohé organizace hledat způsoby, jak se v rámci svého zaměření přizpůsobit novým podmínkám a upravit své zaměření tak, aby se „vešly“ do grantových schémat. Příkladem redefinice zaměření je organizace zaměřující se na pomoc obětem domácího násilí, která se dříve orientovala převážně na poskytování psychologické a právní pomoci obětem domácího násilí a která nyní realizuje vzdělávací kurzy, které mají pomoci obětem násilí uplatnit se na trhu práce (Králiková, Sokačová 2006; Alty a soprány II.).

Dalším tématem, na které je soustředěna velká pozornost, je rodina a výchova dětí. Vedle již zmíněných otázek harmonizace rodiny a práce poukazují ženské organizace na nedostatky sociální politiky (konkrétně např. na situaci rodičů-samoživitelů a na situaci žen na mateřské a rodičovské dovolené). Ženské organizace ekologického zaměření upozorňují na potřebu vytváření příznivého prostředí pro výchovu dětí ve společnosti a na nedostatečné společenské ohodnocení úlohy rodičů a neplacené práce obecně. K otázkám rodičovství a harmonizace profesního a rodinného života postupně přesunují pozornost i ženské organizace zaměřující se na prosazování reprodukčních práv a změn přístupů v porodnictví. Posun tematického zaměření je doprovázen rozšířením záběru činnosti:

„...v současné době se to vyvinulo trošičku jiným směrem, než to bylo původně. Tou první oblastí bylo porodnictví a práva žen v souvislosti s porodem, s reprodukčním zdravím a s péčí o dítě. A jak se ... vyvíjelo, otvíralo se, tak se to zaměření a všechno se měnilo a v současné době se v podstatě zaměřujeme v širším smyslu na lidské práva, na práva žen, na rovné postavení žen ve společnosti a na rovné postavení rodičů vzhledem k lidem, který děti nemají. Ty oblasti začínáme chápat v širším zábě-

ru. Původní idea byla, myslím si, hlavně poskytovat informace rodičům a teď se vlastně na to snažíme působit z obou stran. Jednak poskytovat informace rodičům, ale snažíme se zasahovat i do legislativního procesu a nějakým způsobem prostě ty práva žen jednak hájit jako nahoře a jednak poskytovat informace jako dolů.“

Důvodem posunu tematického zaměření je snaha vyhovět tématům vypisovaných grantových soutěží. Redefinice zaměření představuje slovy zástupkyně výše zmíněného sdružení obtížný a bolestný proces strategického plánování:

„To přeformulovávání bylo poměrně obtížné a bolestné ... my jsme začali proces nějakýho strategickýho plánování, který se ani ne zaseknul, ale v nějaký fázi skončil loni v zimě, nebo letos, prostě na Vánoce, kdy jsme si to posláni nějakým způsobem naformulovali a pak najednou prostě se všema téma změnama, který přišly, tak ta organizace se najednou posunula někam jinam. Takže teď jsme to třeba pro účely nějakých žádostí o granty prostě přeformulovali nějak.“

Mezi organizace, jejichž činnost se zaměřuje na podporu rodiny a péče o děti, můžeme zahrnout vedle ženských organizací soustředících se na otázky rovných příležitostí v rodině i ty organizace, jejichž činnost má spíše servisní charakter a lokální dosah. Jedná se o sdružení, často zřizovaná církevními organizacemi, pomáhající ženám v krizové situaci (poradny pro těhotné ženy v nouzi, azylové domy pro ženy a domovy pro matky s dětmi), popřípadě pomáhající dalším skupinám sociálně ohrožených rodin. Na pomezí mezi těmito dvěma kategoriemi jsou svépomocné kluby rodičů s malými dětmi, převážně žen na mateřské dovolené – mateřská (rodičovská) centra. V roce 2001 se mateřská centra sdružila do zastřešující organizace – Síť mateřských center, která si klade za cíl posilovat hodnoty rodiny, mateřství a rovných příležitostí mužů a žen. Jako celek tak mateřská centra vytvářejí platformu pro zviditelnování problémů rodin s dětmi a prosazování rovných příležitostí osob pečujících o rodinu.

Důležitým tématem, kterému začíná být věnováno více pozornosti, je postavení žen v politice. Mezi další témata, která jsou předmětem zájmu především ženských organizací s širším zaměřením, je problematika reprezentace žen v médiích, projekty, jejichž cílem je medializace genderových témat a vzdělávací projekty (viz níže).

Zvláštní postavení mezi sledovanými organizacemi mají organizace, které se primárně nezabývají otázkami postavení žen či prosazováním genderové rovnosti, ale sdružují výhradně (nebo zejména) ženy. Jedná se o sdružení působící v oblasti ochrany životního prostředí (Jihočeské matky) a v oblasti komunitního rozvoje (např. Česko-německé fórum žen).

Oblasti aktivit prožensky orientovaných organizací a projektů

Shrneme-li, můžeme rozlišit čtyři hlavní oblasti aktivit proženských organizací a projektů (byť v praxi se často vzájemně prolínají): 1. sociálně-psychologická pomoc a pora-

denství; 2. vzdělávací a osvětová činnost; 3. výzkumná a expertní činnost, monitorování postavení žen a genderové problematiky; 4. zprostředkování informací a kontaktů.

1. Sociálně-psychologická pomoc a poradenství

Do této sféry činnosti lze zahrnout: 1. sdružení vznikající za účelem vzájemné pomoci a podpory, výměny zkušeností mezi členkami (např. svépomocná sdružení žen postižených rakovinou, ale i sdružení podnikatelek a manažerek), 2. organizace poskytující profesionální pomoc (psychologickou, sociální, právní apod.) určitým skupinám žen (např. projekty právní pomoci násilí nebo poradenství v otázkách pracovněprávních vztahů).

2. Vzdělávací projekty

Nízkou informovanost o genderové problematice a nízkou genderovou senzitivitu české společnosti považují představitelky sledovaných organizací za jednu z největších překážek prosazování změn. Z analýzy rozhovorů vyplývá, že i přes to, že představitelky proženských organizací zaznamenávají zvyšování povědomí o genderové problematice v médiích, média podle jejich soudu často informují o problémech, na které ženské organizace upozorňují, a o prožensky orientovaných aktivitách samotných neseriózně a s nádechem senzacechtivosti. Genderová senzitivita médií se podle jejich mínění rozvíjí selektivně. Zatímco některým problémům už byla přisouzena vážnost a jsou v obecném povědomí vnímány jako závažné (např. domácí násilí), jiná témata, jako např. sexuální obtěžování, jsou i nadále bagatelizována.

Rozšiřování informací o problematice rovných příležitostí mužů a žen proto představuje významnou část aktivit proženských organizací. Vzdělávací projekty o rovných příležitostech se zaměřují na různé cílové skupiny: od studentů a studentek různých typů škol, přes úředníky a úřednice státní správy a samosprávy, učitele, učitelky až po novináře a novinářky. Vzdělávací programy a preventivní programy zaměřené na konkrétní cílové skupiny realizují i mnohé z organizací, které vznikly primárně za účelem pomoci specifickým skupinám žen.¹² Vedle vzdělávacích projektů se proženské organizace snaží oslovovat širší veřejnost prostřednictvím masových médií. Významným počinem v této oblasti byl projekt mediální kampaně proti domácímu násilí, na kterém spolupracovalo deset neziskových organizací z různých regionů České republiky zabývajících se problematikou domácího násilí vůči ženám. Pozornost tématu rovných příležitostí mužů a žen byla věnována i v rámci informačních kampaní spojených se vstupem do Evropské unie. Informační projekty na téma dopadů vstupu do Evropské unie pro ženy připravila řada ženských organizací i neziskových organizací, které se nezaměřují výlučně na ženskou či genderovou problematiku. Mezi projekty směřující k zvyšování povědomí o genderových otázkách a postavení žen můžeme zařadit i ojedinělé kulturní projekty.¹³

3. Expertní činnost

Další oblastí, které se prožensky orientované organizace věnují, je výzkumná a expertní činnost. Významnou roli hrají neziskové organizace v monitorování diskriminace žen v pracovněprávní oblasti, v oblasti monitorování systému péče o oběti násilí či v mapování nabídky služeb českých porodnic. Významné je vypracovávání Stínové zprávy k vládní zprávě o plnění priorit při prosazování rovných příležitostí žen a mužů. Na tyto aktivity navazují širší participativní aktivity, jako je připomínkování zákonů, prosazování legislativních změn a spoluúčast v rozhodovacích procesech (např. v rámci Rady vlády pro rovné příležitosti). Výrazněji se do nich zapojují především zastřešující organizace a organizace zaměřující se na postavení žen obecně a na problematiku násilí na ženách. Význam expertních činností ženských neziskových organizací stoupl zejména v druhé polovině 90. let v souvislosti s procesem přípravy na vstup do Evropské unie, který otevřel nový prostor pro spolupráci ženských neziskových organizací s nově ustavenými státními orgány pověřenými otázkami rovných příležitostí.

4. Zprostředkování informací a kontaktů

Podstatnou součástí aktivit proženských projektů je zprostředkování informací a kontaktů¹⁴ zaměřené jak směrem k veřejnosti (informační centra, knihovny), tak i na výměnu zkušeností mezi členkami, popř. mezi jednotlivými neziskovými organizacemi. Pro další rozvoj ženského neziskového sektoru je důležité i zprostředkování zkušeností a kontaktů s podobně zaměřenými organizacemi jak doma, tak v zahraničí (např. informací o možnostech získávání finančních zdrojů pro ženské projekty a možnostech spolupráce). Významné je z tohoto hlediska členství v mezinárodních asociacích a koordinačních skupinách.

Členská základna a rozsah působnosti prožensky orientovaných organizací

Členská základna

Charakter a význam členství se vzhledem k různému zaměření v jednotlivých organizacích výrazně liší. Rozdíly spočívají nejen ve velikosti členské základny, ale i ve vymezení členství, tzn. v pravidlech, která určují, kdo se může stát členem, a v povinnostech, které z členství vyplývají. Některé profesní organizace mají uzavřený charakter a přijímají nové členky pouze na základě doporučení dvou stávajících členek, v jiných sdruženích jsou kritéria členství volnější, a některá dokonce ani členství neevidují. Mezi členy, respektive členky, tak jsou v některých případech zahrnováni jen ti, kteří se aktivně zapojují do činnosti organizace (ať už jako placení zaměstnanci, nebo jako dobrovolníci), v jiných případech se členové rekrutují i ze sympatizantů, lidí, kteří se zajímají o činnost organizace apod. Obecně můžeme říci, že většina sledovaných organizací patří podle rozsahu mezi malé organizace. Mezi větší organizace, jejichž členská základna zahrnuje stovky osob, patří vedle profesních organizací i ekologicky zaměřené sdružení Jihočeské matky.¹⁵

Z hlediska členské základny, ale (jak uvidíme dále) i z jiných hledisek, má mezi ženskými organizacemi výjimečné postavení Český svaz žen, který sdružuje více než 49 000 členek¹⁶ v 1600 základních organizacích po celé České republice. Jeho specifickým je i o to, že se dvě třetiny jeho členské základny nacházejí v menších sídlech.

I v těch organizacích, které uvádějí relativně vyšší počet členů, se na organizaci aktivit podílí zpravidla jen desítky osob. I přes rozdílnou míru profesionalizace (počtu stálých zaměstnanců), je činnost většiny sledovaných organizací závislá (některé z nich dokonce výlučně) na dobrovolnické práci. Počet zaměstnanců je v řadě ze sledovaných organizací nestálý a mění se v závislosti na velikosti realizovaných projektů a zejména v závislosti na finančních možnostech. Výhradně na práci dobrovolníků jsou odkázány některé svépomocné organizace, ale i některé profesní organizace. Výjimkou je Český svaz žen, jenž má kolem dvou desítek zaměstnanců. Organizace se liší i zázemím, které mají ke své činnosti k dispozici. Některé z nich nemají pevné zázemí pro činnost organizace (např. vlastní kancelář) a vlastní aktivity realizují často na základě neformálních vazeb s jinými neziskovými organizacemi. Omezenou personální kapacitu a profesní vytíženost členek považují představitelky proženských organizací vedle nedostatku finančních prostředků za významnou překážku rozvoje svých aktivit, zvláště vzhledem k rostoucí administrativní náročnosti grantových projektů.

Působnost a geografický dosah

Je zřejmé, že dosah působnosti jednotlivých organizací se odvíjí podle charakteru jejich aktivit. Dosah působnosti organizací se může projevovat jednak na úrovni vertikální (míry, do jaké mají neziskové organizace možnost ovlivňovat rozhodovací mechanismy) a jednak na úrovni horizontální, kterou tvoří vztahy mezi jednotlivými subjekty neziskového sektoru.

Další rovinou působnosti aktivit neziskových organizací je jejich geografický dosah. Více než polovina ze sledovaných organizací má (centrální) sídlo v Praze. Více poboček má jen omezený počet organizací. Nejrozvinutější síť poboček má, jak již bylo uvedeno, díky své dlouholeté tradici Český svaz žen. Regionální pobočky mají některé profesní organizace a sdružení poskytující pomoc a poradenství (např. obětem domácího násilí). Vzhledem k převážně dobrovolnickému charakteru a omezené personální kapacitě však mohou mít regionální pobočky nestálý charakter, zvláště je-li jejich fungování závislé na činnosti jednotlivců. To ilustruje citát představitelky profesní organizace podnikatelek a manažerek:

„Mívali jsme a zase budeme, máme i mimopražské členky a pravda je, že v posledních letech ta mimopražská aktivita trošičku umřela, bych řekla, na organizátorky. Protože jak se v tom kraji nenajde organizátorka, která to tak nějak stmeluje, tak z Prahy je tam daleko. ... A vždycky v každém tom krajském městě prostě ta naše buňka, nebo ten náš klub uspořádal něco pro ty ostatní. A tohle to bysme chtěly znovu oživit a obno-

vit, takže pro letošní rok máme plán teda trošičku se zpropagovat v těch regionálních městech a znovu najít tam ty organizátory a ty chytré hlavy, protože není dobře, když všechno jde z Prahy. Protože v těch městech jsou také lidé, kteří nám mají co říct.“

Většina sdružení však přesto vnímá svoji působnost na úrovni celé České republiky. Dosah jejich aktivit přesahuje místní (regionální) působnost: a) prostřednictvím jejich členské základny, která pochází z celé České republiky, b) prostřednictvím mobilizačních aktivit (publikačních činností, organizací seminářů v regionech, spoluprací se státní správou a snahami ovlivňovat rozhodovací mechanismy), c) prostřednictvím spolupráce s podobně zaměřenými subjekty v jiných regionech. Většina ze sledovaných organizací včetně těch, které působí regionálně a poskytují služby specifickým skupinám žen, se zapojuje do sítě prožensky zaměřených neziskových organizací fungujících na národní i nadnárodní úrovni¹⁷.

Jako organizace s regionální působností se deklarují především sdružení podílející se na komunitním rozvoji (Česko-německé fórum žen působící v Libereckém kraji), organizace zabývající se poradenstvím a sociální a psychologickou pomocí (např. poradna pro oběti trestných činů Elpis působící v Moravskoslezském kraji), podporou sociálně znevýhodněných skupin (občanské sdružení Vzájemné soužití v Ostravě, Most k životu v Královéhradeckém kraji či občanské sdružení Jantar v Praze a projekt Jana v Plzeňském kraji). V Brně působí Gender centrum a sdružení Nesehnutí, zasahující svými aktivitami region Moravy.

Rozšiřování dosahu aktivit je omezeno jednak nedostatkem finančních prostředků, rezervy jsou ale i v možnostech spolupráce mezi jednotlivými subjekty. I přes snahy o rozvíjení spolupráce, které jsou podněcované zvnějšku např. podmínkami získávání grantů, existují mezi některými neziskovými organizacemi působícími ve stejné oblasti konkurenční vztahy. Zvyšující se důraz na projektové partnerství mezi neziskovými organizacemi, který je spojen s podmínkami čerpání finančních prostředků z evropských fondů, vytváří podmínky pro spolupráci menších neziskových organizací, které nemají dostatečně silné zázemí pro samostatnou realizaci náročných grantových projektů, s většími a administrativně silnějšími organizacemi. Rozsáhlá spolupráce více subjektů může přinášet i nevýhody kvůli obtížné koordinaci aktivit a nerovnému postavení jednotlivých subjektů (Hašková 2005a, b).

Závěr

Tento článek se soustředil na základní charakteristiku prožensky orientovaných organizací a představil základní tematická zaměření a hlavní oblasti činností, kterým se tyto organizace věnují. Pokusila jsme se přitom zachytit posuny tematického zaměření těchto aktivit, ke kterým došlo v souvislosti s procesem přípravy na vstup do Evropské unie a následně otevřením možností čerpat z evropských strukturálních fondů.

Změny dostupných zdrojů financování prožensky orientovaných organizací a projektů mají negativní dopady ze-

jména na organizace, jejichž zaměření se vymyká hlavnímu proudu témat (např. sdružení prosazující ekofeministické myšlenky či práva žen v oblasti porodnictví), které jsou nuceny redefinovat své cíle a způsoby, jak jich dosáhnout, tak aby vyhověly požadavkům grantových soutěží, nebo omezovat své aktivity.

S rozšířením vypisovaných grantových soutěží se zvětšuje i pole aktérů, kteří realizují genderově zaměřené projekty. Genderové projekty, jak dokládají výsledky vyhledávání v databázi neziskových organizací, uskutečňují například organizace zaměřené na sociální práci, organizace pořádající rekvalifikační kurzy pro uplatnění na trhu práce či neziskové organizace věnující se problematice lidských práv a podpoře menšin.

Literatura

- Alty a Soprány. *Kapesní atlas ženských iniciativ*. 1994. Praha: Gender Studies.
- Alty a Soprány II. *Kapesní atlas iniciativ na podporu rovných příležitostí pro ženy a muže*. 2005. Praha: Gender Studies.
- Hašková, H. 2005a. „Czech Women's Civic Organising under the State Socialist Regime, Socio-economic Transformation and the EU Accession Period.“ *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, Vol. 41, No. 6: 1077–1100.
- Hašková, H. 2005b. „Vliv evropské integrace na ženské občanské organizace v ČR.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, Roč. 6, č. 2: 37–42.
- Hašková, H., Křížková, A. 2006. „Rozhodčí a hráči: Vliv socio-ekonomické transformace a evropské integrace na ženské občanské skupiny.“ Pp. 81–102 in Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.). *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Chaloupková, J., Viznerová, H. 2003. „Témata ženského hnutí.“ Nepublikovaná zpráva pro projekt Enlargement, Gender and Governance: The Civic and Political Participation and Representation of Women in the EU countries – Workpackage 3.
- Kolínská, R. 1995 (ed.): *Mateřská centra*. Praha: Pražské matky.
- Králiková, A., Sokačová, L. 2006. *Ženské/genderové nevládní neziskové organizace v České republice*. Praha: Fridrich-Ebert-Stiftung.
- Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. 2006. „Mnohohlasem: Editorický úvod.“ Pp. 7–24 in Hašková, H., Křížková, A., Linková, M. (eds.). *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Marková-Tominová, M. 2004. „Stát a ženské nevládní neziskové organizace.“ Pp. 107–117 in Pavlík, P. (ed.). *Stínová zpráva v oblasti rovného zacházení a rovných příležitostí žen a mužů*. Praha: Gender Studies, o. p. s.

Zdroje na internetu

Adresář nevládních neziskových organizací působících v oblasti rovnosti žen a mužů. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné na < <http://www.mpsv.cz/cs/508>>.

Databáze neziskových organizací v České republice. Informační centrum neziskových organizací. Dostupné na <<http://www.icn.cz/dbnno/asp/search.asp>>.

Databáze ženských organizací. Gender Studies o.p.s. Dostupné na <<http://www.feminismus.cz>>.

Seznam členů Sítě mateřských center v České republice. Dostupné na <<http://www.materskacentra.cz>>.

Seznam mateřských center. Dostupné na <<http://www.rodina.cz>>.

Poznámky

1 Široké označení prožensky orientované neziskové organizace bylo zvoleno, protože umožňuje zachytit nejen aktivity, které se přímo definují jako genderové či feministické, ale i aktivity, které explicitně feministické či genderové nejsou, ale přesto se různým způsobem zaměřují na podporu žen. Obtíž při snaze konceptualizovat tyto aktivity je jejich diskursivní rozmanitost. Různá označení se vzájemně přelévají v závislosti na diskursivních strategiích, které jednotliví aktéři a aktérky používají v různých kontextech při prosazování svých cílů a reflexi své činnosti. Feministické přístupy se tak mohou měnit v různých kontextech v ženské, lidskoprávní, občanské atd. Další obtíží je to, že toto označení může navozovat dojem, že ženy představují homogenní skupinu (k diskusi těchto otázek viz Hašková, Křížková, Linková 2006).

2 Jedná se o projekt Enlargement and Governance: The Civic and Political Participation and Representation of Women in EU Candidate Countries, který byl podpořen v V. Rámcovém programu EC a který za ČR koordinovala H. Hašková, a projekt Constructing Supranational Political Spaces: The European Union, Eastern Enlargement and Women's Agency podpořený United States National Science Foundation, jehož koordinátorkou byla A. Křížková.

3 Tato databáze obsahuje kontaktní adresy, odkazy na internetové stránky jednotlivých organizací a stručnou anotaci jejich činnosti. Dostupné na internetových stránkách: <http://www.feminismus.cz/>. Viz též Alty a Soprány I a II. – viz seznam literatury.

4 Dostupné na internetových stránkách: <http://www.mpsv.cz/cs/508>.

5 Databáze neziskových organizací obsahuje údaje o více než 3000 neziskových organizacích působících na území České republiky. Tyto údaje byly získávány prostřednictvím rozesílaných dotazníků, které vyplňovaly samy neziskové organizace. Od roku 2001 se mohou neziskové organizace registrovat do databáze prostřednictvím internetu. Databáze ICN umožňuje vyhledávání podle klíčových slov a podle cílové skupiny, na kterou se organizace zaměřuje. Dovoluje rovněž i fulltextové vyhledávání v anotacích cílů, popisech činností a hlavních projektech organizace. Dostupné na internetových stránkách: <http://www.icn.cz/dbnno/asp/search.asp>.

6 Seznam dotazovaných neziskových organizací a občanských skupin viz Hašková, Křížková 2006:101.

7 V roce 2003 jsme identifikovaly na základě analýzy anotací v databázích ženských organizací jako nejvíce zastou-

pené kategorie zdraví a zdravotnictví (18 organizací), násilí na ženách (12), profesionální rozvoj žen (12) a postavení žen ve společnosti/rovné příležitosti (13). Méně organizací se zaměřovalo na podporu minoritních skupin žen (4), ochranu životního prostředí (ekofeminismus) (3) a specificky na rodinu a rovné příležitosti osob pečujících o děti (4) (Chaloupková, Víznerová 2003).

8 V roce 2004 bylo založeno občanské sdružení Fórum 50 %, od roku 2002 funguje internetový projekt Hlídací fena.

9 Při analýze bylo použito vyhledávání podle klíčové skupiny (ženy) a dále fulltextové vyhledávání klíčových slov v popisech činností a charakteristikách projektů. Použitá klíčová slova byla: *femin**, *rovné příležitosti a gender*, *ženy*, *žen**, *matky*, *mateř**. Konečný seznam po sloučení výsledků vyhledávání a odstranění nerelevantních a opakujících se záznamů obsahoval 199 neziskových organizací, z toho 134 mateřských center, 65 organizací zaměřených na podporu rodiny a 15 organizací, které zřizují projekty zaměřené na genderovou problematiku.

10 Citováno podle www.materskacentra.cz [říjen 2006]. Seznam a kontaktní údaje na mateřská centra v České republice viz www.rodina.cz. První mateřské centrum vzniklo z iniciativy organizace Pražské matky ve spolupráci s YMCA v roce 1992 v Praze a bylo inspirováno zkušenostmi s fungováním mateřských center v Německu. Na rozvoji mateřských center v České republice se významně podílelo občanské sdružení Pražské matky, které v průběhu 90. let uspořádalo několik seminářů seznamujících se zkušenostmi s provozem mateřských center a poskytovalo poradenství zakladatelkám nových mateřských center (Kolínková 1995).

11 Odstraňování diskriminace a nerovností na trhu práce a podpora znevýhodněných skupin na trhu práce je předmě-

tem zájmu Iniciativy Equal financované z Evropského sociálního fondu. V současné době již probíhá druhé kolo této iniciativy. V prvním kole (2002–2005) byl jejím koordinátorem v České republice Národní vzdělávací fond a zapojily se do ní ženské organizace spolu s dalšími organizacemi, které vytvářejí programy podporující uplatnění žen na trhu práce.

12 Například některé organizace věnující se pomoci obětem násilí na ženách realizují školení pro sociální pracovníky, pracovníce, učitele a učitelky nebo policisty a policistky.

13 Například proFem vydává každoročně diář představující málo známé ženské osobnosti v historii. Gender Studies, o. p. s., ve spolupráci s nakladatelstvím One Women Press připravuje projekt Ženy v umění a literatuře.

14 Příkladem databází kontaktů jsou např. adresáře ženských organizací Gender Studies, o. p. s., nebo databáze žen ve vědě, kterou spravuje Národní kontaktní centrum – Ženy a věda.

15 Jihočeské matky uvádějí dvě stovky členek, přičemž počet svých sympatizantů odhadují na tisícovku (údaje z roku 2003).

16 Toto číslo uvádí počet členek platících členské příspěvky (údaj za rok 2003). Z rozhovoru s představitelkou Českého svazu žen nicméně vyplývá, že vedle platících členek má Český svaz žen dalších přibližně 40 000 sympatizantek.

17 Blíže o síťování a spolupráci se zahraničními neziskovými organizacemi viz Králíková, Sokačová 2006.

Jana Chaloupková je absolventkou magisterského studia sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (2005) a nyní zde dále pokračuje v doktorském studiu. Od roku 2002 je odbornou pracovnící v Sociologickém ústavu AV ČR v oddělení Hodnotových orientací ve společnosti.